

ennél is többet. És ezek e jegyzetek kötetbe gyűjtve találtak igazában olvasókra. Most még ennél is merészebb dologgal kísérletezik. Ennek a széljegyzet-munkának a ceruzaforgácsait is összesöpörte és egy finom kis könyvben élénk rakta. Ime a kósoló: (F.)

Az ember szereti, ha valami történik. Ezt a gyengéjét használja ki a színház, kielégít egy kíváncsiságot, melyet fel sem kell keltenie. A közönséges élet hetekig, sőt hónapokig sem ad tápot a mi szem-éhségünknek. Sem az utcán, sem a szobában. Ló nem fordul fel, autó nem szalad neki a lámpaoszlopnak, az örült sem mutatkozik, aki meztelenre vetkőzve kiáltja: Eljen a császár! Nincs asszony, aki a korzón leszurja férjét, miáltal a másik nő, kit ura a karján vezetett, elájul. És otthon? Senki sem jön meglepetésszerűen, ha pedig valaki szokatlan időben mégis csenget, akkor tudjuk, hogy az a gázművek pénzbeszedője, vagy egy gyűjtőpersely, de az édes szomszédnő, hálóingben és gyufára szorulva, aki csökönyösen ragaszkodik, hogy Miminek és semmi másnak hívjuk, csak nem akar jelentkezni. Semmi sem történik. Micsoda nyomoruság lenne az életünk, ha nem volna a színház. Ott, hacsak hitelben is, de garmadával kapjuk az élményt. Ott a felebarátunk megteszi nekünk azt a kis szíveséget, hogy valami történjék vele. Itt mérget vehetünk arra, hogy a kocsni fel fog fordulni, itt a beszélgetés holtbiztosan dialógusba csap és ha csengetnek, akkor az nem a gázember, de a sors. És mégis ebből az oázisból, ahol a történés virágozik, kissé megerősödve vándorlunk tovább a sivatagba, ahol az élet porba ful.

A színházat, mely a kulissza és az álarc illúzióját elveti, mint a régi színház továbbfejlődését beállítani: éppen olyan értelmetlenség, mintha valaki azt mondaná, hogy a kollektívizmus a tökéletes világnézet továbbfejlesztése és az istentagadás nem más, mint a teológia legujabb iránya.

A dráma embereket gyűjt, a gyerek cserebogarakat. Megfigyeli, csiklandozza, kifejleszti, megkinozza és felpékeli őket. Szemléltető oktatás. Kielégíti kíváncsiságunkat tudásvágyunkat természetérzékünket. És mindenekelőtt: kegyetlenségünket.

Svejk, a derék katona... Engedelmissége a parancsok halála, az autoritás feltétlen elismerése egy jelentésű az autoritás lejárásával. Ő a szellem, aki mindent igenel: egy igazán übermephistophelesi trükk, annak a bizonyítására, hogy az, ami van, méltó a pusztulásra.

Magyar színpadok szerzők. Rámenő nyersségük hyperämia, ahogy a mi finomságunk vérszegénység. Színházat irnak és nem a színháznak. A brutális minden finészével udvarolják körül a színházat és ez az alapjában kétes nőtsemély a végén nekik adja meg magát és nem a gyengéknek és finomaknak.

„Az ember jó”, mondotta a bestia, amikor az embert felfalta.

SAS ANDOR dr.: RIEDL SZENDE HIDVERÉSI KISÉRLETE A CSEH ÉS MAGYAR SZELLEMISSÉG KÖZÖTT A BACH-KORSZAK PRÁGAJÁBAN (1854-1860). Pozsony. 1937.

A magyar irodalomtörténetírás és szellemhistóriai vizsgálatok számára a háború óta több új csapás támadt, amelyekben át eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert összefüggésekre bukkanhatunk. E csapások egyike a magyar szellemiség cseh kapcsolatai felé vezet. Még az irodalmilag művelt értelmiség is alig tud ma valamit arról az élénk, sajátos kapcsolatról, mely a múltban a két szomszéd nép szellemiségét összekötötte. Valóságos felfedező, bányász-mód kutató munkára van itt szükség, hogy csak némileg megközelítse a tárgyilagos tudomány ez összefüggéseket. A német-magyar, az olasz-magyar vagy a francia-magyar iro-

dalmi és szellemi kapcsolatok kutatása, összehasonlítása és bemutatása régi munka-folyamat, a cseh-magyar kapcsolatok feltárásával csupán most kezd foglalkozni rendszeresen a fiatal kutatók gárdája. A budapesti humanista fiatalok *Apolló* című folyóirata is többek között ezt a célt tűzte maga elé s néhányszor hozott már tárgyilagos ismertetéseket, sőt kutató értékű ténymegállapításokat, összehasonlító tanulmányokat s adatokat is. A feladat a maga természeténél fogva azonban elsősorban a csehszlovákiai magyar kutatók munka-porciója lesz. (Csak ne nyuljanak hozzá fél-tudományosan! Hogy miként kell hozzányulni, azt Sas Andor dr. példája mutatja. Sas néhány év óta Pozsonyban (miután Munkácson rendkívül értékes történeti munkásságot fejtett ki) rendszeresen foglalkozik a cseh-magyar kapcsolatok kutatásával. Sas a háborúelőtti pesti progresszív írástudó nemzedék egyik legképzettebb képviselője, néhány irodalomtörténeti tanulmánya ma már forrásmunka számba megy. Sas ismeri a cseh-magyar kapcsolatok minden részletét s mint levéltárakban dolgozó rendszeres kutató nemcsak újraolvassa a régi szövegeket, hanem felfedezi hozzájuk a levelek, naplók, ujságban-folyóiratokban lappangó megnyilatkozások egész légióját. Így sokkal pontosabb s izeire nézve hűségesebb, frissebb képet kapunk az egész ködlepte tárgyról. Sas Andornak, aki minden ezotérikus modorosságtól mentesen ír, egyszerű, tiszta stílusa is van; a szociológiai szempontokat finoman tudja egybevonni a szellemtörténeti részletekkel s így meglehetősen kerek s fölöttébb világos képet nyújt mondanivalójáról. Nem értékeli túl az egyes megnyilatkozásokat, bár az irodalmat igaz valóságnak s valóságalkító erőnek tartja. Tényekkel, pontos adatokkal teli tanító lelkületű magyarázatai pozitivistá szövegeivel egybeolvadnak a korhangulat és a lélekrajz pasztell-vonásaival.

Legújabb munkája Riedl Frigyes apjának, Riedl Szende professzornak érdekes cseh-magyar szellemi kapcsolatokat kezdeményező munkásságáról szól. A szerző elmondja, mint lappanganak általában a cseh-magyar kapcsolatok művei könyvtárak és levéltárak mélyén. Onnan kell kiindulnia a kutatásnak.

1854-ben a Bach-korszak birodalmi közoktatásügyi minisztere, Thun Leó gróf, pályázatot hirdetett a prágai egyetemen rendszeresítendő „magyar nyelvoktatói tanszék” betöltésére. A gondolat Schleicher Agost professzoré, az összehasonlító indogermán nyelvészet tanáré volt. Akkoriban divat lett a tudományban a finn-ugor nyelv kutatás. Az állásra Riedl Szende jelentkezik; 1854 őszén 23 éves korában otthagyja Lőcsét, ahol a reáliskola tanára volt, s elmegy Prágába. Riedl tudott csehül és szlovákul is s egy vékony német verskötet az irodalmi igazolványa. Tüstént dolgozni kezd. 1856-ban már magyar szépirodalmi antológiája és a magyar kereskedelmi nyelvről szóló munkája jelenik meg Prágában. Megismerkedik a cseh írókkal s a legújabb cseh irodalmi alkotásokkal. A cseh kézirat-hamisító Václav Hanka ócseh hősdalaiból fordít magyarra, sőt Hattala szláv filológus ösztönzésére még régi orosz népéneket is. 1858-ban két nyelvű albumot rendez sajtó alá Prágában magyar költők német és német költők magyar fordításaival, s még ugyanabban az évben már a bécsi Braumüller kiadja magyar tudományos nyelvтанát. 1860-ban a serény ifjú tudós magyar nyelvű folyóiratot indít Prágában *Irodalmi Lapok* címen! Ebben a folyóiratban jelentek meg az első magyar tanulmányok a cseh irodalomról. 1857-58-ban Riedl Szende sokat dolgozik a *Kritische Blätter* című prágai szemlébe, melynek Hunfalvy János is munkatársa lesz. Mindketten a magyar tudományos és szellemi életről informálják igen színvonalasan a cseh értelmiségi olvasót. Sas

kikutatta Prágában Riedl tanítói működésének minden nyomát; felsorolja, milyen előadásokat tartott s mikor az egyetemen. Nemcsak a magyar nyelvről tartott Riedl kollégiumokat, hanem magyar történelmet, mithológiát, magyar poétikát és összehasonlító ural-altáji nyelvészetet is adott elő. Lelkismeretes, komoly pedagógus volt Riedl Szende, aki ugyan csak lektori minőségben szerepelt Prágában, azonban ténylegesen egyetemi tanárnak megfelelő funkciója volt, csak a fiataltsága és kezdő tudományos működése akadályozta meg abban, hogy rendes professzornak nevezzék ki. Az egyetemi tanárok azonban mindig magukhoz valónak tartották. 1860-ban Riedlt Pestre helyezik s a megkezdett munka csónkán ott marad Prágában, mint egy tiszta magyar emlék.

Sas Andor, hogy mindezt elmondta, érdekesen fejtegeti azután Riedl Szende munkásságának rugóit, körülményeit, vonatkozásait, életének prágai hátterét és munkásságának szellemi hangulatait. A magyar tudós prágai szereplése így egész történeti hátteret kap, megelevenedő események és alakok nyüzsgenek a fiatal Riedl alakja körül. Sas idézi Riedl fordításait a Hanka-féle cseh áleposzokból is. A magyar fordításokat 1857-ben maga Hanka, az eredeti költemények írója, adta ki egy 68 oldalas könyvben. Azután Sas foglalkozik Riedlnek az élő cseh irodalomról szóló beszámolóival. Riedl kitűnően látta a cseh tudományos világ akkori értékeit, többek között például Palackyt, a történetírót, akiről megírja (az Irodalmi Lapokban), hogy nem ment a németek iránti ellenszenvtől, hogy konzervatív a politikai iránya, de a történelemben igyekszik pártatlan lenni. Hattala nyelvészkedését azonban túlzottan értékeli. Sas Andor elmondja, hogy Riedl nemcsak maga dolgozott, hanem munkára serkentett másokat is, elérte összeköttetésekkel, hogy a cseh irodalmi és tudományos folyóiratok, sőt a képeslapok akkor magyar fordításokat és magyar vonatkozású cikkeket közöltek. Megtudjuk, mily komoly és rangos munka volt Riedl kétnyelvű lírai antológiája. Riedl Szende filozófiai és társadalmi világnézetéről, humanizmusáról, Hegelnek Riedlre való hatásáról és Riedl Szende megfia, Riedl Frigyes munkásságának közös lelki forrásból eredő tervezetéről szól még Sas Andor, hogy végül felfedezői munkáját Riedl Szende prágai tevékenységének jelentőségével fejezze be. „Riedl Szende — írja — sok tekintetben egyedülálló példája az olyan személyiségnek, amilyenre a magyarságnak és a középeurópai kisebb népeknek sok-sok példányban szükségük volna. Szándékai, amelyek nem lankadnak el a Bach-féle reakció ólomszínű ege alatt, humánus érdeklődése, széles horizontú kulturszemlélete, szenvedélyes elfogultságoktól ment egyénisége, közvetlen informáltságának tisztasága, amely lehetetlenné teszi, hogy bántó és egészségtelen ködök feküdjenek szomszédok földjei közé s telepedjenek tekintetük elé — mindez példaszámba ment, példaképpül szolgál még ma is és az marad a jövő számára.“ Mi, akik ma élesebb kisebbségi munka-körülmények és szellemi keresztelések között élünk, különösen helyeselhetjük és átérezhetjük az ilyen-fajta munkavállalás kötelességét s jövőbe világító szerepét.

(Szalatnai Rezső)

FABRY ZOLTAN: FEGYVER S VITEZ ELLEN. (Přesov, 1937)

Korparancs címen adta ki Fábry Zoltán — négy évvel ezelőtt — összegyűjtött újságcikkeit, melyek két évtized súlyos lelki harcait tükrözték. A cím kissé sablonosnak látszott — nincs olyan nagy szó, mellyel a közhasználat vissza ne élt volna — de Fábry Zoltán értelmezésében nagyon is komoly és lenyűgöző jelentést kapott. Fábry nem hive a szimbólumoknak, de mégis azt hisszük, hogy az ő megszólalása az író emberi